

Szegedi Péter: Az első aranykor. A magyar foci 1945-ig.

(Kanári könyvek.) Akadémiai Kiadó, Budapest, 2016. 504 oldal.

Szegedi Péter két évtizede kutatja a magyar futball történetét. Írásai főszerepet játszanak abban, hogy a sport a magyar történetírásban immár nem másodrangú, pusztán kurióznak számító téma, amelynek művelése műkedvelőkre hárul, hanem komoly, legitim kutatási tárgy. 2014-ben jelent meg első, *Riválisok* című monográfiája Debrecen futballjának társadalomtörténetéről.¹ Mostani könyve a magyar futballnak a nemzeti emlékezetből kikopott első aranykorát vizsgálja, amely az első világbajnoki ezüstérmet (1938) hozta, tehát az 1945 előtti történetével foglalkozik.

A mű kiindulópontja az, hogy a 20. század első évtizedeire a világ három térségében alakult ki magas színvonalú futballkultúra: Nagy-Britanniában, illetve futballtudásban a britektől messze elmaradva, de másokat fölényesen előzve egyrészt a Rio de la Plata két partján (azaz Uruguayban és Argentínában), másrészt az Osztrák–Magyar Monarchiában és utódállamaiban (tehát Ausztriában, Csehszlovákiában és Magyarországon, még pontosabban Bécsben, Prágában és Budapesten). Szegedi könyve a Monarchia futballjának kontinentális hegemoniáját, azon belül is a magyar futball sikerességét törekszik megérteni. A magyar labdarúgás alapítómítoszainak elemzése után Szegedi végiggondolja, miért emelkedett ki a többi budapesti, illetve Budapest környéki klub közül az MTK, a Ferencváros, majd az Újpest. Bemutatja, hogyan kapcsolódott be lassanként a futballéletbe a vidéki Magyarország is. Gondosan elemzi a labdarúgás üzletiesedésének folyamatát és az ekörül folyó diskurzusokat. Kimerítően adatolja, miként rajzoltak szét a magyar labdarúgók és edzők a nagyvilágban, és milyen szerepet játszottak különösen a mediterrán futball felemelkedésében. De szól a futball és az államhatalom viszonyáról is.

Az előszóban a sporttörténetírás két paradigmája torlódik össze. A könyv ezekkel a mondatokkal kezdődik: „1945 nyarán közel kétéves kényszerpihenő után a magyar labdarúgó-válogatott a háborút követő első mérkőzésére készülődött. Régi riválisunkkal, az osztrák válogatottal találkoztunk, egymás után kétszer is. Augusztus 19-én 2-0-ra, másnap 5-2-re győztünk az Üllői úti Stadionban [kiemelés tőlem – B. D.]” A szerző tehát eleinte többes szám első személyben beszél. A hagyományos sporttörténetírásnak a régimódi nemzeti történetírástól és a helytörténettől kölcsönzött ismertetőjegye ez: a történész abból a feltevésből kiindulva beszél el a múltat, hogy ő, olvasói és műve hősei ugyanahhoz a 'mi'-hez tartoznak. A szerző egy közösség (például az egy klubot támogatók, a sportversenyeken egy nemzetért szorító) tagjaként ered utána e közösség történetének, hogy elbeszélje azt ugyanennek a közösségnek. Ezt a történetírói gya-

¹ Szegedi Péter 2014: *Riválisok. Debrecen futballtársadalma a 20. század első felében*. Budapest.

korlatot némiképp pontatlanul szoktuk a sporttörténet egyik fajtájának tekinteni, ugyanis érdeklődése igazából nem a pályán folyó küzdelem megértésére irányul, mert valódi tárgya a 'mi' múltbeli nagyszerűsége. A test és testmozgás ebben a paradigmában nem történeti-társadalmi konstrukció, hanem történelmen kívüli jelenség, időtlen, természeti adottság, és a sportsikerek végeláthatatlan sorolása éppen ezáltal képes igazolni a 'mi' nagyszerűségét.

Ám hiába idézi fel a könyv lelegeje a hagyományos sporttörténetírás nyelvezetét, a mű valójában következetesen távol tartja magát ettől a szemléletmódtól. Ennek megfelelően nem is találunk benne többé olyan megfogalmazásokat, ahol a történész többes szám első személyben beszél. Legfeljebb ott válik Szegedi beszámolója talán egy kissé nosztalgikussá, mintha ott tartana kisebb távolságot vizsgálata tárgyától, ahol az olvasót a hőskorszak három excentrikus futballsillagának életrajzán vezeti végig (Plattkó Ferenc, Schaffer Alfréd, Guttmann Béla). De örülhetünk, hogy Szegedi nem mondott le erről a betétről a szemléleti egységesség kedvéért. Az amúgy is olvasmányos kötetnek ugyanis az egyik legizgalmasabb szakasza ez, amely dokumentálja azt a korszakot, amikor a jelek szerint még nem szilárdultak meg a futballról a sajtóban folyó diskurzus szabályai, így még előfordulhatott, hogy egy focista nem azt válaszolta az újságírók kérdésére, amit illik, hanem amit gondol.

Az előszó második feléből már az derül ki, hogy Szegedi egyáltalán nem tekinti magát hagyományos sporttörténésznek, felfogása szerint „a futball sokkal több [...] mint csupán [...] játék”, számára a pályán történtek szorosan összefüggnek a pályán kívüli világ történéseivel. Abból indul ki, hogy az eredmény társadalmi-történelmi termék – ahogy ő fogalmaz –, „a versengő identitások kifejeződése”,² a mérkőzések ugyanis „a kollektív identitás átélésére” adnak módot, „azonosulási lehetőséget” nyújtanak. A stadionban tehát társadalmi küzdelem zajlik civilizált módon: minden futballvébé vértelen világháború, minden hazai bajnoki meccs polgárháború halottak nélkül. Úgy is mondhatjuk, az Szegedinek és a futball társadalomtörténészeinek az elmélete, hogy a futball a kollektív identitások beárazását végzi el hétről hétre a következőképpen: annál eredményesebbek a csapatok, minél erősebb és egymással minél élesebb konfliktusban álló társadalmi csoportokat (osztályokat, etnikumokat, felekezeteket, településeket stb.) képviselnek, a tabella végső soron a társadalmi csoportok erőviszonyainak kifejeződése.

Ez a szemléleti keret kétségkívül gyümölcsözőnek bizonyul a könyvben, ám mint magyarázómodell kidolgozatlanak tűnik, az 1945 előtti magyar futballsiker számos eleme nem érhető meg pusztán ennek segítségével. A kettős Monarchia nemzeti valóban éles konfliktusban álltak egymással, de ez önmagában nem lehet kielégítő magyarázata a színvonalas futballnak, hiszen akkor miért nem Francia- és Németország válogatottja volt ekkoriban a legkiválóbb

² Barotányi Zoltán 2016: „Ha nyer a csapat”: Szegedi Péter sporttörténész a régi idők magyar focijáról. *Magyar Narancs* (28.) 34. 20.

a kontinensen? Ugyanezt a logikát a Monarchián belül is alkalmazhatjuk: ha a felfűtött nemzeti érzelmek, kiélezett etnikai ellentétek álltak a minőségi futball háttérben, akkor miért Bécs, Budapest és Prága lettek a Monarchia futballjának központjai, miért nem inkább Lemberg, Krakkó vagy épp Szarajevó? Vagy: ha a zsidó/polgári – nem zsidó/plebejus versengés annyira nagyszerű táptalaját képezte az MTK és az FTC hegemoniájának a magyar klubfutballban, akkor miért nem fejezte ki emancipálódási törekvéseit a futballpályán a Magyarországon ekkor még messze legnagyobb számú réteg, a parasztság, miért nem volt egyetlen parasztokat képviselő futballklub sem?

A modellnek ráadásul nemcsak a történelem nem engedelmeskedik maradtéktanul, hanem *Az első aranykor* maga is következetlenül alkalmazza. Amikor ugyanis Szegedi szembekerül azzal a kérdéssel, hogy nőhetett fel az 1920-as évek végére az Újpest az FTC és az MTK mellé, elhagyja a konfliktusközpontú megközelítést, a színvonalas futballt nem társadalmi ellentétekhez, hanem bizonyos társadalmi helyzetekhez köti. Úgy véli, azoknak a településeknek a csapatai válhattak sikeressé, amelyek (1) viszonylag népesek voltak, ahol (2) a keresők jelentős hányadát az ipar, különösen a gyáripar foglalkoztatta, és ahol (3) a lakosság jelentős hányadát képezték a zsidók. A vidéki városok közül ez a leírás legjobban talán a tárgyalt korszaknak csak egy részében Magyarországhoz tartozó Nagyváradra illik. És valóban, a magyar ligának az első nem budapesti és nem is Budapest környéki bajnoka a Nagyvárad AC volt 1943/1944-ben. Csakhogy ennek semmi köze nem volt a város nagyszámú zsidóságához, amint népességszámához és iparosodottságához sem sok, hanem kormányzati hátszéllel sikerült a Nagyváradnak szert tennie a bajnoki címre.³ A Ferencváros népszerűségének elemzése során Szegedi egy ponton azt fejtegeti, hogy az FTC, sőt a legtöbb közkedvelt csapat a támogatottságát kiemelkedő eredményeinek köszönheti. Itt tehát a szerző azt állítja, a siker a futballban független a pályán kívüli világtól, az nem a csapatok mögött álló társadalmi erők következménye, hanem eleinte véletlen, később önmagát termeli újra. A futbalsiker egységes, átfogó és működőképes társadalomtudományos magyarázata tehát egyelőre hiányzik. Nem azt tudjuk meg a könyvből, miért lett nívós az 1945 előtti magyar labdarúgás, hanem inkább azt, hogyan.

A kötet azonban így is nagyon fontos missziót teljesít: kritikai-empirikus felülvizsgálatát adja a futballtörténeti közhelyeknek, hiedelmeknek és sejtéseknek. A magyar futball társadalomtörténeti vizsgálata Hadas Miklós és Karády Viktor 1995-ben írt cikkével indult meg, akik így kezdték fejtegetésüket: „Ez az írás abból a közös tudáskincsből táplálkozik, amellyel a magyar férfiak nem kis hányada rendelkezik, és amelynek elemei gyakran olyannyira maguktól értetődőknek tűnnek”.⁴ Szegedi Péter voltaképpen ezeknek a közkeletű vélelmeknek

³ Barát Bence 2016: *Futball, társadalom és politika a két világháború közti Magyarországon: Az erdélyi labdarúgás és az államilag irányított futball*. (MA szakdolgozat.) Eötvös Loránd Tudományegyetem, Budapest.

⁴ Hadas Miklós – Karády Viktor 1995: Futball és társadalmi identitás. *Replika* (6.) 17–18. 89.

nyomoz utána, ezeket ellenőrzi le, igazítja ki, írja felül. Lerombolja azt a mítoszt, hogy az erőszak a futballpályán csupán züllött korunk válságjelensége. Kiderül, hogy az a szokványos elképzelés is téves, miszerint a magyar stadionok lelátói régen tömve voltak, és csak újabban tűntek el a lelátókról a nézők. Kinyomozza, milyen közegből rekrutálódtak a játékosok, igazak-e a vélelmek arról, melyik csapatban milyen arányban játszottak zsidó labdarúgók. Utánajár, mi lehetett az eredeti jelentése a Ferencváros klubszíneinek. Rengeteg adatot feltár a klubok pénzügyeiről (bevételek, adózás, burkolt juttatások az álamatőr focistáknak). Szisztematikusan feldolgozza a válogatott meccsek és a klubok nemzetközi mérkőzéseinek eredményeit, a külföldön futballozó magyarok karrierjét.

Néhány ponton azonban Szegedi empirikus kutatásai kívánnivalókat hagynak maguk után vagy éppen hiányoznak. Többször említi, hogy a futballszurkolók jobbára a középosztály alsó rétegéből kerültek ki, de ennek alátámasztását nem találjuk meg a kötetben. Az Újpestről azt tudjuk meg, hogy a szurkolók nem gondolták zsidó klubnak. Ehhez képest egyetlen szöveget idéz a szerző, amely igenis zsidónak tekinti. Említi, hogy a jegyár magas volt, de hogy mennyi volt, arról legfeljebb a könyv végén közölt hirdetőplakátokról szerezhetünk benyomást. A magyar focisták kirajzását Európába az 1930-as években azzal magyarázza, hogy a nagy gazdasági világválság súlyosan érintette a magyar profi klubokat. Ám a világválság ott is hatott, ahová igazoltak a labdarúgók. A legfőbb hátránya azonban Szegedi vizsgálatainak egy kutató szemszögéből mindenképpen az, hogy a kötet formátumát tekintve nem tudományos. A műben ugyanis csak kötet végi bibliográfiát találunk, jegyzeteket nem, tehát a Szegedi által feldolgozott adatok csak nehézkesen visszakereshetőek.

Összességében a könyv nemcsak élvezetes olvasmány a nagyközönségnek, de a tudományos kutatás számára is hasznos, sőt alapvető munka. Ám Szegedi Péter a futballsiker és -kudarccal átfogó társadalomtudományos magyarázómodelljét nem dolgozza ki, holott arra nagy szükség volna. Magyarországon ugyanis igazából már rég nem a labdarúgás számít nemzeti sportágnak, hanem a törekvés a futball megjavítására, méghozzá anélkül, hogy ennek a sportágnak a szerelmesei előzetesen a legcsekélyebb intellektuális erőfeszítést tennék az eredményesség és eredménytelenség titkának racionális megfejtésére. Nem állítom, hogy a birtokában vagyok ennek az általános magyarázatnak, de igyekszem dióhéjban vázolni egy olyan modellt, amely valamelyest talán előrébb vihet minket a futballpályán zajló társadalmi küzdelem megértéséhez. Eszerint: hosszú távú sikerre azok a csapatok számíthatnak, amelyek (1) egymással kielezett konfliktusban álló társadalmi csoportokat képviselnek, (2) de ellentétük nem annyira éles, hogy azt a csoporttagok véres erőszakkal óhajtják megoldani, megelégszenek az ellenfél szimbolikus legyőzésével, amivel elismerik a másik fél létezésének legitimitását. A civilizált konfliktusok közül azonban csak azok alkalmasak a tartós futballsiker megalapozására, amelyekben (3) az összeütközésben állók jelentős összeget tudnak futballra költeni, azaz önmaguk megjelenítésére fordítani. Ehhez pedig az az előnyös, ha sokan vannak, egymáshoz térben közel helyezkednek el, és tetemes

a szabad rendelkezésű jövedelmük. Mindez azonban csak akkor vezet sikerre, ha (4) a futballozás szabadpiaci viszonyok között zajlik, nem pedig politikai döntésektől függ a csapatok játékereje. Ha a küzdelem már nem fair, vagyis a tabella már nem a társadalmi csoportok erőviszonyainak realitását fejezi ki, hanem csupán a hatalmon lévők akaratát vagy a kormányzó párton belüli erőviszonyokat, akkor a nézők hosszú távon elvesztik a futball iránti érdeklődésüket, aminek a következménye előbb-utóbb alacsony minőségű futball lesz.⁵

Bolgár Dániel

⁵ A recenzió angol nyelvű változata megjelent a *Hungarian Historical Review* 2017. évi 3. számában.